

Μνήμων

Τόμ. 33 (2014)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΦΩΤΕΙΝΗ ΧΑΙΡΕΤΗ, Χριστιανοί και μουσουλμάνοι στο Ιεροδελείο του Χάν-δακα. Ειδήσεις για τον ναχιγιέ Μαλεβιζίου (1669-1689) ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ, Οι περιπέτειες του Κωνσταντή Καλαμάτα και άλλων ελλήνων κουρσάρων του Αιγαίου στην υπηρεσία της Βρετανίας (1756-1763) ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Ένας Έλληνας στο Παρίσι επιδοκιμάζει τη 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη ΞΕΝΙΑ ΜΑΡΙΝΟΥ, Αυτός που δεν ήταν εκεί. Σημειώσεις για τον Louis Auguste Blanqui στο Παρίσι του 1870-1871 ΚΩΣΤΑΣ ΡΑΪΤΗΣ, Έμποροι στην Αυστρία του «μακρού» 19ου αιώνα ΛΑΒΕΝΣ ΠΟΛΙΤΗΣ, *Ποί να βρίσκεται κρημμένα – το κοινό*; Ανγκυρώσεις στην εικαστική του Μεσοπολέμου. *Τυμφορηστόύ, Η μικρούλα*, 1923 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΤΕΝΕΚΕΤΖΗΣ, *Τέχνη και πολιτική στον Ψυχρό Πόλεμο*. Ο διεθνής διαγωνισμός γλυπτικής για το Μνημείο του Αγνώστου Πολιτικού Κρατούμένου ΔΕΘΝΙΔΑΣ ΚΑΛΑΜΒΡΕΤΑΚΗΣ, Το ελληνικό δικτατορικό καθεστώς στη συγκυρία του μεσανατολικού πολέμου του 1973

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΟ ΑΡΘΡΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΤΑΘΗΣ, *Ανακνώνοντας τη ματιά μας για το Εικοσιένα με αφορμή τον Μακρογιάση του Νίκου Θεοτοκά*

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Αλέξανδρος Ναυπλιώτης, Βίκυ Πάτσιου, Τάκης Καριαλής, Γκαρς Μαντούβαλος, Ειρήνη Ριζάκη, Αλεξάνδρα Σφοίνη, Ολγα Κατσαρδής-Hering, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Βασίλης Κρεμμυδάς

33

ΑΘΗΝΑ 2013-2014

150 χρόνια Ναυπλιακή Επανάσταση, 1 Φεβρουαρίου – 8 Απριλίου 1862, Επιστημονικό Συμπόσιο, Ναύπλιο 12-14 Οκτωβρίου 2012, Πρακτικά, επιστ. επιμ. Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου=Ναυπλιακά Ανάλεκτα τ. VIII, Ναύπλιο 2013

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, ΜΑΡΙΑ ΒΕΛΙΩΤΗ-ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.869](https://doi.org/10.12681/mnimon.869)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ Τ. Ε., & ΒΕΛΙΩΤΗ-ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ Μ. (2014). 150 χρόνια Ναυπλιακή Επανάσταση, 1 Φεβρουαρίου – 8 Απριλίου 1862, Επιστημονικό Συμπόσιο, Ναύπλιο 12-14 Οκτωβρίου 2012, Πρακτικά, επιστ. επιμ. Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου=Ναυπλιακά Ανάλεκτα τ. VIII, Ναύπλιο 2013. *Μνήμων*, 33, 300–311. <https://doi.org/10.12681/mnimon.869>

150 χρόνια Ναυπλιακή Επανάσταση, 1 Φεβρουαρίου – 8 Απριλίου 1862, Επιστημονικό Συμπόσιο, Ναύπλιο 12-14 Οκτωβρίου 2012, Πρακτικά, επιστημονική επιμέλεια Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου =Ναυπλιακά Ανάλεκτα τ. VIII, Δήμος Ναυπλιέων, Πνευματικό Ίδρυμα «Ιωάννης Καποδίστριας», Ναύπλιο 2013, 583 σ.

Ο λαμπρός και πολυεπίπεδος εορτασμός των 150 χρόνων της Ναυπλιακής Επανάστασης του 1862, που απλώθηκε σε όλο το 2012 και ξεχείλισε στο 2013, κλείνει με την παρουσίαση των *Πρακτικών* του Επιστημονικού Συμποσίου του. Τα *Πρακτικά* κεφαλαιοποιούν για τη ναυπλιακή και αργολική παιδεία και την επιστήμη γενικότερα τις 24 επιστημονικές συμβολές στην ιστορία της Ναυπλιακής Επανάστασης αλλά και του Ναυπλίου και της Αργολίδας στα οθωνικά χρόνια, που κατέθεσαν οι ερευνητές-συνεδροί. Περιλαμβάνεται και ο απολογισμός των εκδηλώσεων του εορτασμού, συντροφευμένος με τη χαρά, αν θέλετε και την περηφάνια των οργανωτών, που είδαν τα σχέδιά τους να πραγματοποιούνται. Αυτή τη χαρά συμεριζόμαστε και εμείς, που προσκληθήκαμε τον Μάρτιο του 2012 και πήραμε μέρος σε όλα τα στάδια οργάνωσης του Επιστημονικού Συμποσίου, από τον καθορισμό του θεματικού πλαισίου και την επιλογή των συνέδρων, την παρακολούθηση και την ενίσχυση των διαδικασιών που ανέλαβε η οργανωτική επιτροπή και οι αφοσιωμένοι εθελοντές και εθελόντριες, που πήγαιναν παράλληλα με τις ερευνητικές προσπάθειες των συνέδρων για να ετοιμάσουν πρωτότυπες ανακοινώσεις

Τα κείμενα γράφτηκαν για την παρουσίαση των *Πρακτικών* στο Βουλευτικό του Ναυπλίου στις 2 Φεβρουαρίου 2014. Οργάνωση: Πνευματικό Ίδρυμα «Ιωάννης Καποδίστριας».

για να τις παρουσιάσουν στο Συμπόσιό μας.

Η σημερινή παρουσίαση των *Πρακτικών* του Συμποσίου ισοζυγίζει την έγνοια για το καλό αποτέλεσμα, που έπρεπε να είναι αντάξιο της εργασίας τόσων ανθρώπων και των δημοτικών και χορηγικών χρημάτων που δαπανήθηκαν, αλλά και των δημοτών που μπορούν να χρησιμοποιούν ένα ακόμη παράθυρο στη γνώση για την ιστορία της πόλης και του τόπου τους και για την πολυπόθητη αυτογνωσία για την οποία πάλαί τε και νυν και αεί μοχθούμε, καθώς τη θεωρούμε ανοιχτή οδό για την ατομική και συλλογική πνευματική μας καλλιέργεια.

Στη διαδικασία έκδοσης των *Πρακτικών* τον πρώτο λόγο είχε το Πνευματικό Ίδρυμα «Ιωάννης Καποδίστριας» του Δήμου Ναυπλιέων, που, όπως προείπαμε, αφιέρωσε γι' αυτό τον σκοπό τον 8ο τόμο του περιοδικού του *Ναυπλιακά Ανάλεκτα*. Ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου Κωνσταντίνος Π. Χελιώτης και τα μέλη του εξασφάλισαν τους απαιτούμενους πόρους και σύμφωνα με τις καθιερωμένες διαδικασίες επέλεξαν γραφίστα-τυπογραφικό επιμελητή τον ιστορικό Σωκράτη Πουλή και το τυπογραφείο «IKONA» Ν.Γ. Χριστόπουλος Α.Ε.Β. του Ναυπλίου, που ανέλαβε την εκτύπωση και τη βιβλιοδεσία του τόμου. Είμαστε πολύ ευχαριστημένοι για την καλή συνεργασία μαζί τους και κυρίως για το καλό αποτέλεσμα. Για τους τρίτους γενιάς τυπογράφους Γιώργο και Γιάννη,

τους Χριστόπουλους και το προσωπικό της επιχείρησής τους, θέλω να σημειώσω ότι τους βρήκα ανθρώπους αφοσιωμένους στην τέχνη τους και στην εκτέλεση της εργασίας. Καθώς υπηρετώ την ιστορία του βιβλίου έφερα στον νου μου τη ναυπλιακή παράδοση στην τυπογραφία από τα χρόνια της Επανάστασης και του Καποδίστρια: Κωνσταντίνος Τόμπρας Κυδωνιεύς, Κωνσταντίνος Ιωαννίδης Σμυρναίος, Γεώργιος Αθανασιάδης Μελισταχής Μακεδών, Σωτήριος Βίγγας, Αδελφοί Κλεισιούνη, Ν.Θ. Σταυριανόπουλος... Το να διηγηθείς τυπογραφείο με τέτοιες επιδόσεις στην περιφέρεια σημαίνει ότι έχεις κάτι από το σθένος που χαρακτηρίζει τους ακρίτες.

Η Ανδρονίκη Τζομάκα σήκωσε και αυτή τη φορά το κύριο βάρος των ευγενικών υπενθυμίσεων στους καθυστερούντες συνέδρους για να στείλουν τα κείμενά τους, τα συγκέντρωσε και συνεργάστηκε με όλους μας αποτελεσματικά.

Η φίλη και συνάδελφος Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου και εγώ μοιραστήκαμε την ευθύνη της επιστημονικής επιμέλειας των *Πρακτικών*, μοχθώντας για την αρτιότερη συνολική εμφάνιση του τόμου αλλά και κάθε κειμένου, και συνεργαστήκαμε, όπου χρειάστηκε, με τους συγγραφείς για τις απαραίτητες βελτιώσεις και συμπληρώσεις. Αποφασίσαμε να μοιραστούμε και την παρουσίασή τους. Για να μην υπάρχουν επικαλύψεις και επαναλήψεις παρουσιάζω εγώ τις ανακοινώσεις που έγιναν στις τρεις πρώτες συνεδρίες και εκείνη τις ανακοινώσεις που έγιναν στις δύο τελευταίες.

Ας θυμηθούμε τώρα τη διάρθρωση, τη δομή του Συμποσίου μας. Οι θεματικές του ενότητες ήταν δύο. Η πρώ-

τη παρουσίασε συνολικότερες θεωρήσεις και ερεύνησε πτυχές της Ναυπλιακής Επανάστασης. Παρουσιάστηκαν επτά ανακοινώσεις και εντάξαμε στο Παράρτημα άλλες δύο συμβολές. Η δεύτερη θεματική ενότητα αφιερώθηκε στην οθωνική περίοδο (1833-1862) του Ναυπλίου και της Αργολίδας και απλώθηκε σε τρεις συνεδρίες – θεματικές υποενότητες: *Α' Μεταβολές στη Δημογραφία, τη διοίκηση και τις υποδομές. Β' Οικονομικές παράμετροι και Γ' Εκπαιδευτικές και πολιτισμικές πραγματικότητες*. Οι ανακοινώσεις που παρουσιάστηκαν και δημοσιεύονται είναι 15.

Στη Ναυπλιακή Επανάσταση ήταν αφιερωμένη η εναρκτήρια συνεδρία. Αρχίσαμε με τους χαιρετισμούς του Δήμαρχου Ναυπλιέων Δημήτρη Κωστούρου και του τότε Προέδρου του Δ.Ο.Π.Π.Α.Τ. και τώρα υπουργικού συμβούλου Ιωάννη Μπόλα. Είχε προηγηθεί η προσφώνηση του Προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής του εορτασμού των 150 χρόνων της Ναυπλιακής Επανάστασης και του Συμποσίου Κ. Π. Χελιώτη, με σφαιρική αναφορά στον εορτασμό και στην οργάνωση του Συμποσίου και ακολούθησαν οι χαιρετισμοί του Βουλευτή Αργολίδας, τώρα και υφυπουργού Πολιτισμού Γιάννη Ανδριανού και του αντιπεριφερειάρχη Αργολίδας Τάσου Χειβιδόπουλου. Ακολούθησε η παρουσίαση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τη Ναυπλιακή Επανάσταση με εισήγηση της Πόπης Καλκούνου και αδρές παρουσιάσεις της μεθοδολογίας και των στόχων των προγραμμάτων για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση από την Αργυρώ Μπιλιούρη, Διευθύντρια του 5ου Δημοτικού Σχολείου Ναυπλίου και τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και την Εκπαίδευση

ση Ενηλίκων από την Ελένη Πανάγου, καθηγήτρια Γαλλικής Φιλολογίας του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Αργολίδας.

Ο κύκλος των προσφωνήσεων έκλεισε με την παρουσίαση της θεματικής του Επιστημονικού Συμποσίου από τον Τριαντάφυλλο Ε. Σκλαβενίτη, συντονιστή της Επιστημονικής Επιτροπής. Ας μου επιτραπεί να διαβάσω λίγες γραμμές, που αναφέρονται στον στόχο του Συμποσίου (σ. 35):

Στόχος μας ήταν να ερευνηθεί η Ναυπλιακή Επανάσταση ως ιστορικό γεγονός που εξέφρασε τις συνειδητοποιήσεις, τις επιθυμίες και τις ελπίδες της ελληνικής κοινωνίας, και ιδιαίτερα της ναυπλιακής, για απεγκλωβισμό από τα πολιτικά και εθνικά αδιέξοδα που είχε δημιουργήσει το καθεστώς του Όθωνα και για επιβολή δημοκρατικών και συνταγματικών μεταρρυθμίσεων, στο πλαίσιο των οποίων θα αναζητούνταν δρόμοι για την ανόρθωση της χώρας. Το στρατιωτικό κίνημα του 1862 απέκτησε πολιτική νομιμοποίηση χάρη στη συμμετοχή της ναυπλιακής κοινωνίας και ηθική αναγνώριση και δικαίωση χάρη στην εμμονή των κατοίκων του στις διακηρυγμένες αρχές, ακόμη και μετά τη στρατιωτική αποτυχία, τους νεκρούς και τον αποκλεισμό. Για να φωτιστούν καλύτερα οι κοινωνικές, οικονομικές και ιδεολογικές προϋποθέσεις, που επέτρεψαν την ενεργό συμμετοχή του Ναυπλίου στην Επανάσταση, κρίθηκε απαραίτητο να ερευνηθεί ολόκληρη η οθωνική περίοδος του Ναυπλίου και της Αργολίδας, όσο γίνεται σφαιρικότερα, και να φωτιστούν και-ριες πτυχές της ζωής αυτής της τριακονταετίας (1833-1862), που προηγήθηκε της Ναυπλιακής Επανάστασης.

Ακολούθησαν δύο ανακοινώσεις-διαλέξεις της Χριστίνας Κουλούρη και του Δημήτρη Μαλέση. Η πρώτη αναφέρθηκε στην ευρωπαϊκή και στην ελληνική ιστορική συγκυρία μέσα στην οποία πραγματοποιήθηκε η Ναυπλιακή Επανάσταση. Η πλαισίωση αυτή μας δίνει τη δυνατότητα να την εξετάσουμε και να την κατανοήσουμε όχι ως μεμονωμένο επαρχιακό ή περιφερειακό γεγονός αλλά ως ένα φαινόμενο του ελληνικού και του ευρωπαϊκού γίγνεσθαι, της αλυσίδας του χρόνου και των εξελίξεων. Περνώντας από τα ευρωπαϊκά κινήματα του 1848 και τον ελληνικό τους αντίκτυπο σ' αυτή την «άνοιξη των λαών», ύστερα από τον Κριμαϊκό πόλεμο (1854) και τις άτυχες ελληνικές κινήσεις, τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις του 1839 και του 1856 και τη σημασία τους για τον αλύτρωτο ελληνισμό και την ενοποίηση της Ιταλίας του 1861, μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα και την Ναυπλιακή Επανάσταση του 1862. Ο Δημήτρης Μαλέσης παρουσίασε τη μεγάλη εικόνα για τα αδιέξοδα της οθωνικής βασιλείας, την αντιπολίτευση στον Όθωνα και τη ρήξη των αντιπολιτευομένων δυνάμεων με το καθεστώς, που εξέφρασε η Ναυπλιακή Επανάσταση: η παρουσίαση των καιρίων ζητημάτων για την προετοιμασία, την έναρξη, τη συμμετοχή της πόλης, την εξέγερση και το τέλος της Επανάστασης, δημιούργησαν ένα πανόραμα για τους συνέδρους, και κυρίως τους εκπροσώπους των αρχών και τους πολλούς Ναυπλιώτες, που παρακολούθησαν την εναρκτήρια συνεδρία του Συμποσίου και ύστερα κατευθύνθηκαν στο Παράρτημα Ναυπλίου της Εθνικής Πινακοθήκης, όπου έγιναν τα εγχαίνια της έκθεσης *Τα χρόνια της Βασιλείας του Όθωνα (1833-1862)* με την επι-

μέλεια της Λαμπρινής Καρακούρη-Ορφανοπούλου, που επιμελήθηκε και τον αξιοπρόσεκτο κατάλογο της Έκθεσης. Η ίδια ήταν ομιλήτρια στην Επιστημονική Συνάντηση που οργανώθηκε από τον Δήμο Ναυπλιέων και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών) για τη Ναυπλιακή Επανάσταση, στις 21 Νοεμβρίου 2012 στην Αθήνα, και το κείμενό της περιλαμβάνεται στο Παράρτημα των Πρακτικών.

Οι εργασίες του Συμποσίου συνεχίστηκαν σε χαμηλότερους ίσως τόνους αλλά εντατικούς ρυθμούς και άλλη μια συνεδρία αφιερώθηκε στη Ναυπλιακή Επανάσταση με τις ανακοινώσεις πέντε συνέδρων και μιας μελέτης που εντάχθηκε στο Παράρτημα των Πρακτικών (Κωνσταντίνος Γ. Γκότσης, Αναστάσιος Αθ. Γούναρης, Χρήστος Σ. Φωτόπουλος, Βασίλης Τσιλιμίγκρας, Χρήστος Λούκος και Χρήστος Πιτερός). Οι ανακοινώσεις εξέτασαν την Επανάσταση και τη σχέση της με το Ναύπλιο, την κοινωνία του, τη συμμετοχή των αξιωματούχων και των πολιτών του. Εξετάστηκαν οι όροι που δημιουργούσε ο ναυπλιακός χώρος και οι οχυρώσεις του, οι στρατιωτικές δυνάμεις που υπηρετούσαν εκεί εξ αιτίας της δυσμένειας του καθεστώτος, αλλά και οι δεσμοί τους με την πόλη. Οι άνθρωποι και οι διοικητικές, κοινωνικές και επαγγελματικές οργανώσεις, τις οποίες πλαισίωναν, και οι θεσμοί στους οποίους υπηρετούσαν. Ιδιαίτερες είναι οι αναφορές στον νομικό κόσμο της πόλης και στη συμμετοχή του στην Επανάσταση: οι δικηγόροι και οι δικαστικοί πρωτοστάτησαν και στελέχωσαν την πολιτική ηγεσία μιας εξέγερσης, που πήρε αμέσως μορφή ένοπλου αγώνα με επικεφαλής τους στρατιωτικούς. Η συμμετοχή των ηγετικών τάξεων

της πόλης και λαϊκών στρωμάτων δεν οδήγησε σε κλιμάκωση των αιτημάτων της Επανάστασης πέραν των διακηρυγμένων απαιτήσεων για την καλύτερη λειτουργία του συνταγματικού πολιτεύματος και την πρόταξη των εθνικών θεμάτων: αιτήματα πολιτικά αλλά όχι ανατρεπτικά και απουσία κοινωνικών διεκδικήσεων.

Σημαντική είναι η συμβολή της τρίτης ανακοίνωσης στην κατανόηση των στρατιωτικών πτυχών της Επανάστασης. Πρόκειται για μελέτη στρατιωτικής ιστορίας, που εξετάζει με επάρκεια την προπαρασκευή, τη σχεδίαση, την οργάνωση και τη διεξαγωγή του ένοπλου αγώνα. Άλλη μελέτη εξετάζει τα μνημεία και τους απόηχους της Ναυπλιακής Επανάστασης με τα τραγούδια και τα στιχουργήματα αλλά και τα μνημεία, που έστησε η τοπική μέριμνα για να διαιωίσει τη μνήμη των γεγονότων στους επερχόμενους.

Η διερεύνηση της αποτυχημένης, τελικά, εξέπλωσης της Επανάστασης στους όμορους δήμους, τις επαρχίες και τους νομούς, αλλά και στην Αχαΐα και την άλλη Πελοπόννησο, είναι αντικείμενο άλλης ανακοίνωσης. Τη δυνατότητα συγκριτικής προσέγγισης της Ναυπλιακής Επανάστασης μας δίνει η τελευταία ανακοίνωση της θεματικής ενότητας για την αντιοθωνική εξέγερση στην Ερμούπολη (28 Φεβρουαρίου – 3 Μαρτίου 1862) και η ιδιαίτερότητά της έναντι των εξεγέρσεων του Ναυπλίου και των άλλων πόλεων.

Όπως σημείωσα μένει να παρουσιάσω τις ανακοινώσεις της πρώτης από τις τρεις υποενότητες-συνεδρίες της θεματικής ενότητας *Το Ναύπλιο και η Αργολίδα στα χρόνια του Όθωνα (1833-1862)* που έχει τίτλο *Α' Μεταβολές στη Δημογραφία, τη Διοίκηση και τις Υποδομές,*

με τα κείμενα των ανακοινώσεων έξι συνέδρων: Ιωάννα Κ. Σπηλιωπούλου, Βασίλης Κ. Δωροβίνης, Έλλη Δρούλια, Δημήτρης Χ. Γεωργόπουλος, Γιάννης Μπαφούνης, Ελένη Καλαφάτη, Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη.

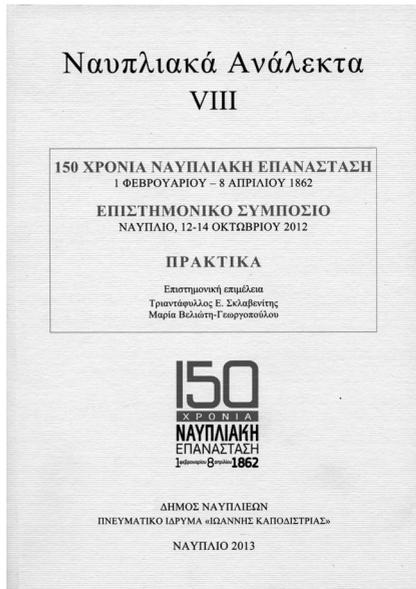
Η πρώτη μελέτη εξετάζει το μνημείο του Λέοντα των Βαυαρών στην Πρόνοια, έργο του Βαυαρού γλύπτη Siegel (1841) και το αναδεικνύει σε παρά-

γενικά, τους Βαυαρούς και την πολιτεία τους στην Ελλάδα. Οι συνθήσεις, οι νοσοτροπίες και οι ελληνικές συμπεριφορές όπως καταγράφονται από τον Βαυαρό αντιβασιλέα σχολιάζονται στην ανακοίνωση και προτείνονται τρόποι για περαιτέρω βαθύτερη μελέτη τους.

Ακολουθεί η ανακοίνωση για τη μεταφορά της πρωτεύουσας του κράτους από το Ναύπλιο στην Αθήνα το 1834. Μια πολιτική πράξη με πολλαπλές αιτίες και σημαντικές συνέπειες για το Ναύπλιο, που έχασε πολλά πρόνομια, βίωσε τραυματικά την αλλαγή και μέτρησε αμέσως τις συνέπειες στο οικονομικό, οικιστικό, αναπτυξιακό και ιδεολογικό επίπεδο.

Η επόμενη ανακοίνωση εξετάζει τον πληθυσμό του Ναυπλίου από το 1830 ως το 1840 και καταστρώνει πίνακες κατά έτος, αντλώντας και διασταυρώνοντας τα στοιχεία από τις ποικίλες καταγραφές του Δημοτικού Αρχείου Ναυπλίου, παρακολουθώντας παράλληλα και όλη τη διαδικασία για την οργάνωση των αρμόδιων δημοτικών υπηρεσιών και τη μεθοδολογία συγκέντρωσης των στοιχείων και της σύνταξης των πινάκων.

Ενδιαφέρουσα είναι η ανέκδοτη και ίσως μοναδική στο είδος της «Σύνοψις ιατρικής χωρογραφίας της Ναυπλίας» του Σοφοκλή Κωνσταντίνου Οικονόμου, που παρουσιάστηκε στο Συμπόσιο και αναδείχτηκε από τον σχολιασμό της ως πρώτης τάξεως πηγή για τη Ναυπλία. Συνταγμένη στο τέλος της δεκαετίας του 1830 από τον γερμανοσπουδαγμένο νέο γιατρό, βάσει πληροφοριών που συνέλεξε επί τόπου στα χρόνια 1834-1837: χωρογραφία, ιστορία της πόλης, επιγραφές, ένδοξοι άντρες, αέρας, πολιτική κυβέρνηση, κλίμα, φυσικά προϊόντα, κάτοικοι, φυσική ανατροφή, γάμοι,

δειγμα πρόσληψης της αρχαιότητας, που χρησιμοποιήθηκε ως μέσον προβολής της βασιλικής οικογένειας του Όθωνα στη Βαυαρία και στην Ελλάδα. Για το Ναύπλιο ήταν το πρώτο έργο τέχνης στον δημόσιο χώρο.

Η αναφορά στον Μάουρερ, τον σπουδαιότερο από τα μέλη της τριμελούς αντιβασιλείας και συγγραφέα πολυσήμαντου έργου, από την επόμενη ανακοίνωση, έδωσε την ευκαιρία να σημειωθούν και να σχολιαστούν οι αναφορές του Μάουρερ στην Αργολίδα αλλά και οι παρατηρήσεις του για την Ελλάδα

γεννήσεις, θάνατοι, ασθένειες, λουτρά, νοσοκομεία, φαρμακοπωλεία, εγκεντρισμός, νεκροταφεία, φυλακές, ορφανοτροφείο, σχολεία, ιατροί και μαίες.

Η επόμενη ανακοίνωση παρουσιάζει συγκεντρωτικά στοιχεία για τη διοικητική και οικονομική λειτουργία του Δήμου Ναυπλιέων κατά την πρώτη του δεκαετία (1837-1845) και φωτίζει την πολυσχιδή λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης στο πλαίσιο του συγκεκριμένου κράτους. Τα χαρακτηριστικά αυτής της σχέσης και λειτουργίας διαγράφουν από άκρη σε άκρη την κίνηση του πολιτικού εκκρεμούσι: από την αντιπαλότητα και τη σύγκρουση ως τις συμβιβαστικές λύσεις και τη συνεργασία.

Η υποενότητα κλείνει με τη συνολική παρουσίαση των επεμβάσεων και των μεταβολών στην πόλη του Ναυπλίου την περίοδο 1828-1870, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί από την τειχιωμένη μεσαιωνική πόλη στην ανοικτή πόλη του 19ου αιώνα. Επεμβάσεις βελτιωτικές, κάποτε βίαιες και καταστροφικές για να ικανοποιηθούν ανάγκες στρατιωτικές, οικονομικές, συγκοινωνιακές, οικιστικές, πολεοδομικές, βελτίωσης συνθηκών υγιεινής και εν γένει ποιότητας ζωής. Κάποτε παρατηρούνται και επεμβάσεις για χάρη προσωπικών ή συλλογικών συμφερόντων και άλλοτε άσκοπων φιλοδοξιών («αναμορφωτών» και «σωτήρων»). Όλες άφησαν το στίγμα τους στο σώμα της ιστορικής πόλης, που μεταμορφώθηκε για χάρη ή εξ αιτίας της κοινωνίας που την κατοίκησε.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Το να παίρνει κανείς τη σκυτάλη από τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη, αγαπητό

φίλο, συνάδελφο και για πολλά πράγματα, ας μου επιτραπεί να τον αποκαλέσω, και καθοδηγητή, οπωσδήποτε δημιουργεί μια αμηχανία. Αμήχανα όμως και άβολα, επίσης, αισθάνεται κανείς έχοντας να παρουσιάσει τα Πρακτικά ενός Συμποσίου, όπου μικρή θέση έχει το καινούργιο και το πρωτότυπο σε πλήρη αντίθεση με την παρακολούθηση της διεξαγωγής του. Η παρουσίαση αυτή, λοιπόν, δεν έχει άλλο σκοπό από το να ωθήσει τον ερευνητή αλλά και τον φιλόστορα αναγνώστη να προστρέξει στη γνώση που αποθησαυρίστηκε στον πολυσέλιδο τόμο των Πρακτικών, ο οποίος αποτελεί την καταληκτική προσφορά του Συμποσίου μας.

Πριν περάσω στην παρουσίαση των Πρακτικών θα ήθελα να αναφέρω κάτι αυτονόητο για τους ειδικούς, που όμως, λόγω της σπουδαιότητάς του, ας μου επιτραπεί να το επαναλάβω: το ζήτημα του εντοπισμού, της διάσωσης και της σωστής διαχείρισης των αρχαιακών πηγών που επιτρέπουν στον ερευνητή να προχωρήσει σε αναγνώσεις, ανασυνθέσεις και αναλύσεις. Το Ναύπλιο ευτύχησε να διαθέτει τέτοιες πηγές, κάποτε με θαυμαστή πληρότητα, όπως αυτή του Αρχείου του Δήμου Ναυπλιέων. Ας θεωρήσουμε χρέος μας, ως πολίτες αυτής της πόλης που απλόχερα μας δέχεται και μας γαληνεύει μέσα από την ομορφιά του παρελθόντος, τη μέριμνα για τις αρχαιακές της πηγές, όπως θεωρούμε χρέος μας τη φροντίδα του δομημένου χώρου της.

Μετά από αυτήν τη σύντομη παρένθεση, ας ξαναπιάσουμε το νήμα των Πρακτικών του Συμποσίου παρουσιάζοντας τις Οικονομικές παραμέτρους, που αποτελούν τη δεύτερη θεματική ενότητα της συνεδρίας για Το Ναύπλιο και την Αργολίδα στα χρόνια του

Όθωνα (1833-1862). Μέσα από την παρουσίαση της ενότητας αυτής, θα επιχειρήσω να αναδείξω, όσο είναι δυνατόν, την κοινή γραμμή που συνδέει τις ανακοινώσεις σε μια προσπάθεια να αναχθούμε από τις μερικές περιπτώσεις σε γενικότερα σχήματα. Την παρούσα ενότητα συγκροτούν τέσσερις μελέτες που τις υπογράφει μια αμιγώς γυναικεία ομάδα αποτελούμενη από τη Ρεγγίνα Quack-Μανουσάκη, την Ευτυχία Λιάτα, την Πέπη Γαβαλά και την Εύη Καρούζου.

Οι ανακοινώσεις της ενότητας αυτής αντλούν το περιεχόμενό τους από αρχεϊκό υλικό που παρέμενε ως τώρα εν πολλοίς ανεκμετάλλευτο. Η μακρά επιστολή της Βερολινέζας Bettina von Savigny-Σχινά, αν και δημοσιευμένη στα γερμανικά, γίνεται προσβάσιμη και στο ελληνικό κοινό μέσα από την αντίστοιχη μελέτη. Η ματιά προς το Ναύπλιο των ξένων, δηλαδή των μη Ελλήνων, που σε ανακοινώσεις της προηγούμενης από την παρούσα θεματική ενότητα είδαμε να ταυτίζεται με την κυρίαρχη οπτική για τα ελληνικά πράγματα, καθώς προερχόταν από πρόσωπα όπως αυτό του Μάουρερ ή των Βαυαρών ηγεμόνων, δίνει τη θέση της σε μια ματιά πιο οικεία –που είναι όχι τυχαία και γυναικεία–, ματιά που μας φέρνει κοντύτερα στην ιστορία της καθημερινότητας. Η νεαρή ξένη μεταφέρει με τρόπο συγκροτημένο και ξεκάθαρο στους γονείς της τις τιμές και τα είδη των αγαθών που αγοράζει για το σπιτικό της ή που διατίθενται στην αγορά.

Από απόσταση παρακολουθούν το Ναύπλιο η οικογένεια Σαλβαρά από τον Μυστρά και η συγγενική τους οικογένεια των Τζωρτζάκηδων από την Καστανιά Λακωνίας. Πρόκειται για εμποροκτη-

ματίες που ζουν και δραστηριοποιούνται στον Μυστρά και στην Καστανιά, αλλά χρησιμοποιούν την πόλη του Ναυπλίου για τις εμπορικές και οικονομικές συναλλαγές τους ως κέντρο ενημέρωσής τους για τις τιμές των προϊόντων αλλά και ως κέντρο πληροφόρησης για τα γεγονότα που συνέβαιναν εδώ και είχαν πανελλαδική σημασία, άρα και επιπτώσεις στην οικονομία. Κι όλα αυτά με τη βοήθεια ενός δικτύου συγγενικών μελών, συνεργατών και φίλων τους που διαμένουν εδώ, όπως φαίνεται μέσα από την πλούσια αλληλογραφία τους.

Βέβαια και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις οι αντίστοιχες μελέτες αναφέρονται στην περίοδο των πρώτων χρόνων της οθωνικής περιόδου, στην οποία κύριο και κοινό σημείο αναδεικνύεται το σφρίγος της πρωτεύουσας μέχρι τη μεταφορά της στην Αθήνα.

Το αρχείο του Μιχαήλ Ιατρού μπορεί να σώζεται αποσπασματικά αλλά αυτό δεν το καθιστά λιγότερο σημαντικό: αντίθετα, πρόκειται για ντοκουμέντο ιδιαίτερης βαρύτητας, που η ενδελεχής μελέτη του φώτισε την ισχυρότατη και πολυδιάστατη αυτή προσωπικότητα της ναυπλιακής κοινωνίας –του μεγαλέμπορου, μεγαλοκτηματία, «τραπεζίτη», βιομηχάνου, εφοπλιστή και πολιτευτή–, ερμήνευσε πρακτικές και στρατηγικές της 70χρονης επαγγελματικής του καριέρας, καθώς και την ηγετική θέση που ανέλαβε ο γηραιός Μ. Ιατρός στα γεγονότα της Ναυπλιακής Επανάστασης.

Τέλος, όσον αφορά την παρούσα ενότητα, το πλούσιο και σύνθετο υλικό των στατιστικών και άλλων πηγών σχετικών με τον πληθυσμό και τα παραγόμενα προϊόντα της Επαρχίας Ναυπλίας δείχνει ότι η πόλη του Ναυ-

πλίου στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα ζει σε συνεχή συνδιαλλαγή με τις πολλές ενδοχώρες της (τη διοικητική, τη δικαστική αλλά και τη γεωργική, την κτηνοτροφική και την εμπορική).

Στην ίδια θεματική ενότητα γίνεται εμφανής η «διεθνής» διάσταση της οικονομίας της εποχής, ιδιαίτερα του εμπορίου. Στην πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους «βρίσκει κανείς και τα πιο εξωτικά προϊόντα», υφάσματα ευρωπαϊκά, πορσελάνινα σερβίτσια, και βέβαια τα γνωστά εισαγόμενα είδη διατροφής (καφέ, ρύζι, σοκολάτα) αλλά και κρασιά ευρωπαϊκών οίκων και ξένους εμπόρους που φαίνεται ότι εξυπηρετούν την ανώτερη κοινωνική τάξη των Βαυαρών αξιωματούχων.

Ο Μ. Ιατρός με την εμπορική του ιδιότητα παρουσάζεται να έχει ένα ευρύτατο γεωγραφικό δίκτυο εμπορικών συναλλαγών, καθώς «είναι δικτυωμένος με όλα τα μεγάλα κέντρα του διεθνούς εμπορίου κι όλες τις γνωστές πόλεις-λιμάνια της Ιταλικής χερσονήσου [...], αλλά και το Λονδίνο, το Άμστερνταμ, το Ρότερνταμ, το Παρίσι, τη Μάλτα, πόλεις της διασποράς στη Μαύρη Θάλασσα, τη Σμύρνη [...] την Κωνσταντινούπολη και το Τούνεζι». Αυτή τη διεθνή εξαγωγική τάση την συναντάμε σε πολύ μικρότερη, βέβαια, κλίμακα και σε άλλους εμπόρους του Ναυπλίου, οι οποίοι εξάγουν προϊόντα της ευρύτερης πελοποννησιακής περιοχής, όπως, για παράδειγμα, το μετάξι που έρχεται από τη Λακωνία και εξάγεται στην Τεργέστη.

Η πόλη του Ναυπλίου οφείλει σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξή της σε εμπορικό κέντρο αφενός στη θέση της και αφετέρου στην αγροτική της ενδοχώρα (γεωργική και κτηνοτροφική). Ένας πληθυσμός αγροτών αλλά και επο-

χιακά μετακινούμενων κτηνοτρόφων από τη γειτονική Αρκαδία παράγει προϊόντα που καταναλώνει αλλά και εμπορεύεται, και καταναλώνει αγαθά που δεν παράγει αλλά εισάγει. Η σχετικά μικρή απόσταση της επαρχίας από την Αθήνα και τον Πειραιά ενισχύει αυτή την εμπορευματική τάση που πραγματώνεται κυρίως μέσω των λιμανιών του Ναυπλίου αλλά και του Τολού και της Επιδαύρου.

Ένα άλλο κοινό σημείο είναι ότι η οικονομία καίτοι εκχρηματισμένη, όπως φαίνεται από όλες τις ανακoinώσεις της ενότητας αυτής, έχει καθαρά διαπροσωπικό χαρακτήρα, όπως αποδεικνύεται, για παράδειγμα, από τον τρόπο με τον οποίο ενεργούν οι οικογένειες των Σαλβαράδων και των Τζωρτζάκηδων από τη Λακωνία, δηλαδή μέσω των συγγενικών και φιλικών τους δικτύων. Ως αποκορύφωμα όμως αυτής της νοοτροπίας τολμάμε να αναφέρουμε την περίπτωση του Μ. Ιατρού, ο οποίος λειτουργεί «ως άτυπη ιδιωτική τράπεζα μολονότι ο ίδιος είναι ανταποκριτής της Εθνικής Τράπεζας στο Ναύπλιο», αφού σε αυτόν προστρέχουν για δανεισμό χρημάτων «εκατοντάδες άγνωστοι, απλοί άνθρωποι [...] ως οικειότερο και πλέον έμπιστο πρόσωπο αντί για την άγνωστή τους και απρόσωπη Τράπεζα».

Κλείνοντας την ενότητα, συνοψίζουμε τις κυριότερες οικονομικές παραμέτρους, οι οποίες χαρακτηρίζουν το Ναύπλιο και την ευρύτερη περιοχή του: κέντρο οικονομικών δραστηριοτήτων εξαγωγικού και εισαγωγικού εμπορίου χάρη στη γεωγραφική του θέση και την αγροτική του ενδοχώρα, τραπεζικό κέντρο αλλά και τόπος όπου το κέρδος επενδύεται σε γη αλλά και σε ακίνητα –αυτό το τελευταίο την περίοδο που

η πόλη ήταν πρωτεύουσα του κράτους.

Η τρίτη θεματική ενότητα της συνεδρίας για *Το Ναύπλιο και την Αργολίδα στα χρόνια του Όθωνα (1833-1862)* φέρει τον τίτλο *Εκπαιδευτικές και πολιτισμικές πραγματικότητες* και περιλαμβάνει ανακοινώσεις των Γεωργίου Κόνδη, Βαρβάρας Γεωργοπούλου, Μαρίας Βελιώτη-Γεωργοπούλου και Τριαντάφυλλου Σκλαβενίτη.

Η εκπαιδευτική πραγματικότητα του Ναυπλίου, του Τολού και του Άργους αποτυπώνεται ανάγλυφα στην έκθεση του Γενικού Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Σκαρλάτου Βυζάντιου, που συντάσσεται στις 12 Ιουλίου 1855 και στη συνέχεια αποστέλλεται στον υπουργό Παιδείας. Σύμφωνα με την έκθεση αυτή, η κατάσταση των Δημοτικών Σχολείων, δημοσίων και ιδιωτικών, της παραπάνω περιοχής παρουσιάζεται αρκετά προβληματική, κάποτε, μάλιστα, και απαράδεκτη, με λίγες μόνον εξαιρέσεις. Ο συντάκτης της έκθεσης δεν παραλείπει, επίσης, να εγκωμιάζει τους φιλότιμους διδασκάλους και να καυτηριάζει τους οκνηρούς, ενώ κάνει ιδιαίτερη και συγχή μνεία των πενιχρών αποδοχών τους και γενικά της έλλειψης χρηματοδοτήσεων. Κατ' αυτόν τον τρόπο η έκθεση φαίνεται να συμπυκνώνει την κατάσταση της εκπαίδευσης, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τις οθωνικές κυβερνήσεις και όπως διαχρονικά αποτυπώθηκε σε διάφορες άλλες αρχαιακές πηγές. Ο προσεκτικός αναγνώστης θα μπορέσει να εντοπίσει δύο πρόσωπα και να τα συνδέσει με άλλες ανακοινώσεις. Πρόκειται για τον δημοδιδάσκαλο Εμμ. Παπαδάκη, που ο Σκαρλάτος Βυζάντιος τον βρίσκει να διδάσκει στο Τολό και τον οποίο θα συναντήσουμε να λαμβάνει μέρος στη Ναυπλιακή Επανάσταση όντας δάσκαλος της Πρόνοιας. Επίσης,

τη διδασκάλισσα Πολυτίμη Κουσκούρη, στην οποία, όπως αναφέρεται, χρωστούν μισθούς ετών· είναι κόρη εξαδέλφου των Σαλβαραίων από τον Μυστρά και κατοικεί με τον πατέρα της στο Ναύπλιο, όπου και εργάζεται.

Και από το σχολείο περνάμε στο θέατρο σε μια απόπειρα καταγραφής της τοπικής θεατρικής ιστορίας με βάση βιβλιογραφικές πηγές και τον Τύπο της εποχής. Στο Ναύπλιο της οθωνικής περιόδου, ενώ από τη μια παρατηρείται έλλειψη σημαντικών δραματικών θεατρικών παραστάσεων, από την άλλη ανθούν οι εκδόσεις θεατρικών κειμένων και οι παραστάσεις μουσικού θεάτρου. Στις αρχές της περιόδου αυτής, γύρω στα 1830, παρατηρείται και εδώ η αρνητική στάση προς το ευρωπαϊκό λυρικό θέατρο έναντι της προώθησης της ελληνικής τραγωδίας και του ελληνικού θεάτρου, τάση που χαρακτηρίζει σημαντική μερίδα των διανοουμένων της εποχής. Από τις παρατιθέμενες πληροφορίες συγκατατούμε ότι ο ηθοποιός και αγωνιστής Θεόδωρος Αλκαίος, που σκοτώθηκε από Γάλλους στρατιώτες στο Άργος στα 1833, παραδίδεται ότι έγραψε στο Ναύπλιο την αντιτυραννική τραγωδία *Πιπτακός ο Μυτιληναίος*. Δεν θα μπορούσε, βέβαια, να λείπει από την ανακοίνωση η αναφορά στο θεατρικό έργο του Δ. Βυζάντιου, τη γνωστή *Βαβυλωνία*, που εκδόθηκε στο Ναύπλιο στα 1836. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται επίσης στους διαλόγους του Χουρμούζη, όπου κατακρίνονται και σατιρίζονται τα αρνητικά της Βαυαροκρατίας.

Η ενότητα για τις πολιτισμικές πραγματικότητες συνεχίζεται με την ανακοίνωση σχετικά με τις εορτές και τελετές προς τιμή του Όθωνα κατά την περίοδο της τριαντάχρονης βασιλείας του. Ανάμεσά τους σπουδαιότερη η επέ-

τειος των Αποβατηρίων που γιορτάζονται στις 25 Ιανουαρίου σε ανάμνηση της αποβίβασης του βασιλιά στο Ναύπλιο, η οποία καθιερώνεται ως η κατ' εξοχήν ναυπλιακή βασιλική εορτή. Η ανακοίνωση στηριζόμενη σε αρχειακό υλικό αποκαλύπτει το τυπικό του εορτασμού αναδεικνύοντας την ίδια την πόλη ως επιτελεστική σκηνή με πρωταγωνιστή τον Όθωνα, άλλοτε παρόντα και άλλοτε απόντα· ερμηνεύει τους συμβολισμούς των τελετών, τις προσδοκίες των δύο εμπλεκόμενων πλευρών (της πόλης και του βασιλιά) και τον βαθμό της λαϊκής συμμετοχής στις βασιλικές τελετές. Τέλος, δίνει απάντηση στην οξύμωρη, εκ πρώτης της όψεως, σχέση του εορτασμού των βασιλικών επετείων στην πόλη του Ναυπλίου, κατά τα τελευταία ιδίως χρόνια της βασιλείας του, και της αντιοθωνικής Επανάστασης του 1862.

Αυτό που προέκυψε από την έρευνα είναι ότι οι βασιλικές εορτές και τελετές δεν πήγαιναν, βέβαια, από τον λαό, αν και αυτός ήταν ο κύριος αποδέκτης τους και ο επικυρωτής τους για 28 χρόνια, αλλά «εγκαθιδρύνονταν» άνωθεν. Μέχρι το 1862 δεν διαφαίνεται να υπάρχει διαφωνία μεταξύ της άνωθεν αρχής, δηλαδή της κρατικής αρχής που εκπροσωπείται από τον Νομάρχη, και του Δήμου. Ο τρόπος όμως που γιορτάστηκαν τα Αποβατήρια του 1862 έδειξε ότι είχε επέλθει πλέον ρήξη στις μεταξύ τους σχέσεις, η οποία εκδηλώθηκε ανοιχτά με την έκρηξη της Ναυπλιακής Επανάστασης.

Η τελευταία ανακοίνωση πατώντας σε στέρεες αρχειακές βάσεις επιχειρεί τη σύνθεση της πολιτισμικής ιστορίας του Ναυπλίου στα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα. Από την παρουσίαση αυτή σταχυολογούμε μερικά μόνον από

τα πολιτιστικά επιτεύγματα της πόλης. Η απαρίθμησή τους ξεκινά με τον εποικισμό της νεαρής πρωτεύουσας, που συνοδεύεται από τον πολεοδομικό και κτηριακό εξωραϊσμό της. Εκτός από τα σπίτια που επιδιορθώνονται ή χτίζονται εξ αρχής, επισκευάζονται εκκλησίες, όπως του Αγίου Γεωργίου, και τζαμιά που μετατρέπονται σε εκκλησίες, όπως συμβαίνει με τον ναό των Καθολικών. Αργότερα, στα 1852, παραχωρείται στην πόλη νεκροταφείο με δαπάνη του γνωστού μας Μ. Ιατρού. Ανεγείρονται μνημεία, όπως αυτό του Λέοντα στη μνήμη των Βαυαρών που χάθηκαν στα 1833, και το οποίο ανεγέρθη το 1841, ή εκείνο στη μνήμη του Δημητρίου Υψηλάντη το 1843. Από το 1834 θεσμοθετείται η εορτή των Αποβατηρίων. Ο καθηγητής Χαράλαμπος Παμπούκης καθιερώνεται ως ο επίσημος και σχεδόν αποκλειστικός ρήτορας της πόλης· γι' αυτό και θα κληθεί να εκφωνήσει και τον πανηγυρικό λόγο κατά την είσοδο των βασιλικών στρατευμάτων μετά την καταστολή της Ναυπλιακής Επανάστασης, γεγονός που τελικά τον οδηγεί σε παραίτηση. Το 1833 ιδρύεται το Γυμνάσιο, στις αίθουσες του οποίου φιλοξενήθηκαν στο τέλος του 1837 και το 1838 παραδόσεις νομικών μαθημάτων, οι οποίες ήταν δημόσιες και δωρεάν. Στον τομέα των βιβλιοθηκών όμως η πόλη δεν ευτύχησε, αφού καμία από τις προσπάθειες του 19ου αιώνα δεν είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση μιας Δημόσιας Βιβλιοθήκης. Η καλλιτεχνική ζωή παρουσιάζεται φτωχή. Οι πληροφορίες για επαγγελματικές θεατρικές παραστάσεις, όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, είναι λίγες. Η ανακοίνωση κλείνει με την αναφορά στους πολλούς λογοτέχνες και συγγραφείς

που εισέρρευαν στην πρωτεύουσα, την οποία όμως εγκατέλειψαν με τη μεταφορά της στην Αθήνα. Το ίδιο συνέβη και με τα τυπογραφεία, από τα οποία παρέμεινε στην πόλη το ένα από τα οκτώ που υπήρχαν.

Με την προαναφερθείσα ανακοίνωση κλείνει ουσιαστικά το κύριο μέρος των *Πρακτικών* του Συνεδρίου. Θα παρακάμψω τους απολογισμούς για να αναφερθώ στα δύο κείμενα του Παραρτήματος, που υπογράφουν ο Χρήστος Πιπερός και η Λαμπρινή Καρακούρη-Ορφανοπούλου. Και τα δύο κείμενα αποτελούν κατά κάποιο τρόπο συνέχεια της τελευταίας ενότητας για τις πολιτισμικές πραγματικότητες. Από αυτά το πρώτο αναφέρεται στις υλικές και άυλες μαρτυρίες της Ναυπλιακής Επανάστασης και στο περιεχόμενό του αναφέρθηκε ήδη ο Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης.

Το επόμενο κείμενο, το οποίο παρουσιάστηκε στην Επιστημονική Συνάντηση που πραγματοποιήθηκε για τη Ναυπλιακή Επανάσταση στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (21.11.2012), αναφέρεται στην τέχνη της οθωνικής περιόδου αλλά και στην τέχνη της περιόδου αμέσως μετά από την έξωση του Όθωνα. Ως πρώτο σημαντικό καλλιτεχνικό γεγονός αναφέρεται η ίδρυση του Σχολείου των Τεχνών το 1836. Οι δημιουργοί κατατάσσονται σε τέσσερις κατηγορίες: στους ξένους, που εκτελούν τις δημόσιες παραγγελίες, όπως ο von Hess, και διδάσκουν στο Σχολείο των Τεχνών· στους Επτανήσιους, που συνδυάζουν τη βυζαντινή με την ιταλική παράδοση· στους λίγους μεμονωμένους και, τέλος, στους λαϊκούς δημιουργούς. Τα γεγονότα ωστόσο της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 είχαν άμεσες επιπτώσεις στο Σχολείο των Τεχνών, από το οποίο απομακρύνθηκαν οι καθηγητές

που δεν είχαν ελληνική ιθαγένεια. Με την έξωση όμως του Όθωνα, ενώ τελειώνει η πολιτική Βαυαροκρατία, αρχίζει –κατά τη συγγραφέα– η καλλιτεχνική Βαυαροκρατία, αφού επικρατούν οι εκπρόσωποι της Σχολής του Μονάχου, που μόλις έχουν επιστρέψει από τη μετεκπαίδευσή τους στη βυαυαρική πρωτεύουσα. Βέβαια, ως σημειωθεί ότι πρόκειται για Έλληνες καλλιτέχνες. Την περίοδο αυτή καλλιεργείται η ηθογραφική ζωγραφική και η προσωπογραφία, καθώς οι αστοί θα αποτελέσουν την ιδανική πελατεία των ζωγράφων του Μονάχου. Η νεκρή φύση και η τοπιογραφία θα συμπληρώσουν τη θεματογραφία της περιόδου αυτής.

Ο τόμος τελειώνει με την παράθεση ενός εύχρηστου ευρετηρίου των κυρίων ονομάτων που συναντώνται στις μελέτες. Τα ονόματα, μάλιστα, των εφημερίδων ή των περιοδικών, καθώς και οι τίτλοι των λογοτεχνικών ή θεατρικών έργων σημειώνονται με πλάγια γράμματα προς διευκόλυνση του αναγνώστη.

Άφησα σκόπιμα τελευταία την αναφορά στους απολογισμούς του Επιστημονικού Συμποσίου εκ μέρους του Προέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής, κ. Τριαντάφυλλου Σκλαβενίτη, όσο και εκ μέρους του Προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής, κ. Κωνσταντίνου Χελιώτη.

Αντιστρέφοντας τη σειρά ξεκινώ από τον Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής, κ. Κωνσταντίνο Χελιώτη, ο οποίος, αφού εξέφρασε τις ευχαριστίες του στους αρωγούς και χορηγούς του Συμποσίου, αναφέρθηκε στο ιστορικό της οργάνωσής του, στο έντυπο και οπτικοακουστικό υλικό που παράχθηκε, στην απήχηση του Συμποσίου μέσω του τύπου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, στην έκθεση που

τότε εγκαινιάστηκε στο Παράρτημα της Εθνικής Πνακοθήκης, στην επικείμενη (τότε) Επιστημονική Συνάντηση στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, όπου θα παρουσιάζονταν μερικές από τις ανακοινώσεις του Συμποσίου.

Τελειώνω με την παρουσίαση του απολογισμού του Προέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής, κ. Τριαντάφυλλου Σκλαβενίτη, ο οποίος χαρακτήρισε το Επιστημονικό Συμπόσιο για τα 150 χρόνια από τη Ναυπλιακή Επανάσταση επιτυχημένο, αφού, όπως ανέφερε, «είμαστε πλουσιότεροι χάρη στις νέες γνώσεις που αποκτήσαμε. Οι στοχαστικές προσεγγίσεις των ανακρινόμενων που ακούσαμε και συζητήσαμε, μας άνοιξαν νέους ορίζοντες προβληματισμών, γιατί δημιουργήθηκαν κάποιες βεβαιότητες αλλά και κλονίστηκαν κά-

ποιες παλιότερες θέσεις και απόψεις». Στον απολογισμό αναφέρθηκε επίσης το πρόβλημα του εντοπισμού και της εκμετάλλευσης νέων πηγών αλλά και τα προβλήματα μεθόδου προσέγγισης των πηγών γενικά. Τονίστηκε η ανάγκη της οργάνωσης των ναυπλιακών σπουδών με την εκπόνηση σχετικής –και συνεχώς εμπλουτιζόμενης– βιβλιογραφίας και προτάθηκε το τολμηρό εγχείρημα της εκπόνησης μιας τοπικής ιστορίας που θα έχει τη μορφή συλλογικού έργου. Στο τελευταίο σημείο του απολογισμού έγινε λόγος για την έγκαιρη έκδοση των *Πρακτικών* του Συμποσίου, που τώρα είμαστε στην ευχάριστη θέση να κρατάμε στα χέρια μας.

ΜΑΡΙΑ ΒΕΛΙΩΤΗ-ΓΕΩΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών, τόμος IB' (2009-2011), Αθήνα 2013, 669 σ.

Κυκλοφόρησε στο τέλος του 2013 ο 12ος τόμος της επιστημονικής περιοδικής έκδοσης της ΕΑΜ, που είναι και το 66ο βιβλίο της. Στα περιεχόμενα του τόμου ο αναγνώστης θα βρει σημαντικές επιστημονικές συμβολές στη μελέτη του λευκαδίτικου παρελθόντος, που είναι καρποί του ερευνητικού και του συγγραφικού μόχθου Λευκαδίων και άλλων μελετητών της λευκαδίτικης ιστορίας. Η επιστημονική και η εκδοτική της επιμέλεια είναι έργο της συντακτικής επιτροπής και του επιμελητή της αλλά η δαπάνη της έκδοσης, που καθυστέρωσε για οικονομικούς λόγους, καλύφθηκε με χορηγία του φίλου της ΕΑΜ Βασίλη Θ. Γαζή και έκτακτες ευγενικές συνεισφορές μελών

και φίλων της ΕΑΜ, σε καιρούς δύσκολους.

Δώδεκα μελέτες δημοσιεύονται στο πρώτο και μεγαλύτερο μέρος του τόμου. Η πρώτη μελέτη εξετάζει την πιθανή μορφολογία της περιοχής μεταξύ της βορειοανατολικής Λευκάδας και της Ακαρνανίας από τα μυκηναϊκά χρόνια ως τη ρωμαϊοκρατία με βάση τις μαρτυρίες των αρχαιοελληνικών και λατινικών κειμένων και την καλή επιτόπια παρατήρηση και γνώση του συγγραφέα της Πάνου Γ. Ροντογιάννη (1911-1996). Ακολουθούν δύο μελέτες για την εποχή της Βενετοκρατίας: Στις μέρες της φοβερής πανώλης του 1743 και τη μέριμνα των αρχών να περιορίσουν το κακό με τη συγκέντρωση και την απο-